

2.3-расм. Мотивлаштириш мувоффақиятига таъсир этувчи омиллар

Бўлажак бошланғич синф ўқитувчиларини ўқувчиларда ижтимоий фаоллик кўникмаларини шакллантириш тизимини такомиллаштиришда мотивлаштириш жараёни мувоффақиятига таъсир этувчи омилларни мувоффақиятини белгилловчи куйидаги кўрсаткичлар алоҳида аҳамиятга эга.

- бўлажак бошланғич синф ўқитувчиларини ўқувчиларда ижтимоий фаоллик кўникмасини шакллантиришнинг асосий тушунчалари, уларнинг кизикиши, эҳтиёжи, дуёкараши, тафаккури, тасаввури ва имкониятларидан фойдаланишнинг заруриятини белгилловчи хусусиятлар;

- ижтимоий фаоллик кўникмасини шакллантириш тизимини такомиллаштиришда кўзланган мақсадларни муваффақиятли ҳал этиш натижаларига мос келувчи мотивлар, омиллар ва воситаларнинг

ўзига хос хусусиятлари;

- бўлажак бошланғич синф ўқитувчиларини ўқувчиларда ижтимоий фаоллик кўникмасини шакллантиришнинг зарурий ва қулай шарт-шароитлар яратувчи креатив жараённинг ўзига хос хусусиятлари;

- бўлажак бошланғич синф ўқитувчиларини ўқувчиларда ижтимоий фаоллик кўникмасини шакллантириш жараёнларини ташкил этишда ижодий ёндашув, тизимли ёндашув, инновацион ёндашув, шахсга йўналтирилган фаолиятли ёндашув, акмеологик ёндашувлардан фойдаланишнинг ўзига хос хусусиятлари;

- бўлажак бошланғич синф ўқитувчиларини ўқувчиларда ижтимоий фаоллик кўникмасини шакллантириш тизимини такомиллаштиришда ахборотларнинг ишончилиги ва янгилигига асосланишнинг ўзига хослиги.

Адабиётлар

1. Каримов И.А. Юсак маънавият - енгилмас куч. -Т.: «Маънавият», 2008.
2. Асмалов А.Г. Знаем ли мы себя? Неосознанные механизмы регуляции поведения личности. -М: «Знание», 1989. -С. 41.
3. Бурханов А., Турғунов С.Т. Психология: Маърузалар тўплами. -Тошкент: НамМПИ, 2000. 94-б.
4. Климов Е.А. Социальные и биологические в контексте проблемы формирования профессиональной пригодности. В кн.: Соотношение. Биологического и социального в человеке. Материалы к симпозиуму в г.Москве, сент. 1973. -М.: 1975, 210-220-б.
5. Хайдаров Ф.И. Ўқув фаолияти мотивацияси: Монография. – Тошкент: «Фан», 2005. 122-б.

РЕЗЮМЕ

Ушбу мақолада бўлажак ўқитувчиларнинг ижтимоий фаоллигини шакллантиришнинг илмий-назарий асослари ишлаб чиқилган.

РЕЗЮМЕ

В статье рассматриваются научно- педагогические основы формирования общественной активности у будущих учителей.

SUMMARY

In the article the author studies scientific pedagogical bases of formation of social activity in the future teachers.

ШАХСГА ЙЎНАЛТИРИЛГАН ЁНДАШУВ ЎҚУВЧИЛАРНИ ИЖОДИЙ ФАОЛЛИККА УНДАШ АСОСИ СИФАТИДА

Г.З.Юсупова – ўқитувчи

Ажинияз номидаги Нукус ДПИ ҳузуридаги ХТХҚТМОМ

Таянч сўзлар: ижодий фаоллик, ишчанлик, мулоқот, ўқув жараёни, таълим мазмуни, шахс, ижтимоий фаоллик, ўқувчи, таянч компетенциялар, фанга оид компетенциялар

Ключевые слова: творческая деятельность, работоспособность, общение, учебный процесс, содержание образования, личность, социальная деятельность, ученик, ключевые компетенции, предметные компетенции.

Key words: creative activity, work ability, communication, teaching process, education content, personality, social activity, pupil key competencies, subject competencies.

Бугунги кунда таълим соҳасида амалга оширилаётган ислохотлар таълимнинг функционал парадигмасидан ўқувчиларни ривожлантиришнинг когнитив-интеллектуал парадигмасига ўтишга йўналтирилгандир. Бу инсонпарварликка асосланган шахсга йўналтирилган ўқув-билув жараёнини ташкил этишни тақозо қилмоқда. Ўқув-билув жараёни табиатини билиш асосида уни лойиҳалаш ўқувчи шахси мавқеини мустақамлаш имкониятини кенгайтиради. Ўқувчининг ўз шахсий вазифаларини бажаришга тайёрлиги шахс сифатида мавжудлигининг маданий-ахлоқий негизини белгилайди.

Маълумки, рефлексив фаолият фикрий-ижодий, танловга асосланган, масъулиятлилик, мустақилликларни шахсга йўналтирилган таълимнинг мақсади сифатида эътироф этади. Ўқув фаолиятининг асосий натижалари таълим мазмуни ва ўқув жараёнининг таркибий қисмларида ўз ифодасини топади. Бундай шароитда ўқувчиларнинг ўқув

предмети мазмунини ўзлаштиришга бўлган интилиши мазкур мазмун сифат жиҳатдан янги моҳият касб этганлиги учун ҳам ортиб бормоқда. Чунки реклексив фаолият ҳам таълим мазмуни, ҳам ўқувчи шахсининг тажрибасини бойитувчи восита сифатида намоён бўлмоқда. Шахснинг рефлексив фаолияти унинг ўзига хос имкониятлари сифатида талқин этилади. Ўқувчиларда ижодий фаоллиқнинг ривожланиши янги парадигма доирасида жадаллашади.

Аксарият педагоглар ва психологларнинг ишларида таълим пухта ўйланган, мустақил лойиҳалаштирилган, ўзининг ички, муайян даражада ёпик, педагогик фаолият табиатига мос тарзда ташкил этилган жараён сифатида талқин этилади. Жумладан, Р.Сафарова, М.Махмудов, О.Розиқов, Б.Адилов, Э.Ғозиев, М.Давлетшин, М.Махмуртов, Е.В.Бондаревская, М.В.Кларин, Г.А.Ковалев, И.А.Колесникова, Н.А.Митина кабиларнинг ишларига дидактик жараённинг ўзига хос хусусиятлари ўз ифодасини топган. Ўқувчи шахсига йўналтирилган

педагогик фаолият анъанавий фаолиятдан ўзига хос жиҳатлари билан фарқ қилади. Мазкур фаолият мустақил билим олишга йўналтирилганлиги, ўқувчининг мойиллигига асосланганлиги, муайян мақсадга қаратилганлиги, таълимнинг аниқ мазмун ва ўқув жараёнининг муайян дидактик тавсифга эгаллигида ўз ифодасини топади.

Ўқувчиларда рефлексив фаолиятни ривожлантиришдан кўзда тутилган асосий мақсад, уларда креатив фаолликни таркиб топтиришдан иборат. Бу эса ўқув фаолиятининг предмети, мақсад ва вазифалари ҳамда натижаларида акс этиши керак.

Шахс тушунчаси ижтимоий-маънавий, ахлоқий моҳиятни ўзида мужассамлаштирган одамни англатувчи тушунча. Бу тушунча барча ижтимоий-гуманитар фанларда ўз предмети нуктаи назаридан қўлланади, шу асосда хилма-хил талқин этилади. Шахс биофизиологик, ижтимоий, маънавий, ахлоқий, эстетик фазилат ва хислатларнинг яхлит бир бутунликка айланиши ҳамда муносабатлар тизими билан қамраб олинadиган ҳодиса [3].

Шахс ўзида инсонга хос бўлган барча ижтимоий сифатларни мужассамлаштиради. Бундай сифатлар оилавий ҳаёт тарзи ва таълим-тарбия жараёнида шаклланади. Мазкур сифатлар шахснинг креатив ҳамда ижтимоий фаоллигини таъминлашга хизмат қилади.

Ҳар бир шахс ўзининг ижодий, ижтимоий фаоллиги орқали ривожланади ва муваффақиятларга эришади, ўзлигини намоён қилади. креатив, яъни ижодий фаоллик ўқувчиларда бошланғич синфларда шакллантирилади. Бунда ўқувчиларнинг асосий лаёқати унинг намоён бўлиш шакли, воқеа-ҳодисаларнинг моҳиятини англаш, таҳлил қилиш, нарсаларнинг табиатини билиш жараёнида ривожланади. С.Л.Рубинштейннинг таъкидлашича, ўқувчиларнинг таҳлилий лаёқати педагогик ҳамда ҳаётий жараёнларда намоён бўлувчи ва унинг фикрлаш тарзини мунтазам ривожлантирувчи фаолиятдир. Бундай вазиятларда ўқувчиларнинг онги билиш жараёнларида уни муваффақиятга ундовчи, фаоллаштирувчи ижтимоий ҳодиса ҳисобланади. Ушбу жараёнда ўқувчиларда мустақил фикрлаш, масъулиятлилик, ижодий фаоллик кўникмалари таркиб топади.

Шахсга йўналтирилган ёндашувнинг инсонийликка асосланган назарияси ҳар бир ўқувчининг шахсий тажрибалари, лаёқати ўзига хослиги, бетакрорлигини кўрсатади. Шахснинг мустақил фикрлаш лаёқатларини ҳар томонлама тадқиқ қилган мутахассислар Э.Ғозиев, Давлетшин, З.Нишонов, А.Маслоу, К.Роджерс, В.Франкл, педагоглардан Р.Сафарова, Б.Адилов, У.Мусаев, Ж.Мусаев, Д.Муродовлар ўқувчиларнинг ижодий фаолликлари, мустақил фикрлаш фаолиятларини ўзаро узвийликда таҳлил қилганлар. Ўқувчи шахсининг ижодий фаоллиги унинг ҳаётий фаолиятини белгилаб беради.

Ўқувчи мунтазам ривожланувчи субъект сифатида таълим жараёнида асосий ўринни эгаллайди. Ўқувчиларнинг ривожланиш жараёнлари педагогикада бир қатор йўналишларда таҳлил қилинган. Ўқувчиларнинг ривожланиши мустақил ривожланиш, мустақил ҳаракат, атрофдагилар билан муносабат доирасида ижтимоий тажрибаларни

ўзлаштириш ва қайта шакллантириш жараёни сифатида баҳоланади.

Шунга кўра шахсга йўналтирилган ёндашув педагогикада сифат жиҳатдан янгича қараш бўлиб, унинг яхлитлик мезонига асосланган ҳолда педагогик фаолиятни ташкиллаштиришни тақозо қилади. Жумладан:

- Ўқувчининг билиш фаолиятини ривожлантиришга асосланган ўқитиш тизими ҳамда унга мувофиқ келадиган педагогик фаолият;

- Шахсга йўналтирилган таълим ва унга мос келадиган таълим мазмунини шахсий фикрга асосланган ҳолда ўзлаштиришга йўналтирилган фаолият ҳамда ўқувчининг шахсий ривожланишини назарда тутиб ташкил этилган ўқув жараёни.

Ўқувчининг ривожланиши ўз ички оламини лойиҳалашни демакдир. Хулқ-атвор ҳамда руҳиятнинг янгича шаклланиши бугунги кунга қадар ижтимоий вазифа сифатида талқин этилмаяпти. У ўқувчининг шахсий фаоллиги предмети бўлмаган ва унинг онгида асосий мақсад сифатида шаклланмаган. Ўқувчиларнинг ривожланиши том маънода шахсий ривожланиш сифатида намоён бўла олмаёпти.

Ўқувчиларнинг ижодий фаоллигини шакллантириш муаммосининг назарий асослари Р.Ғ.Сафарова, Ў.Қ.Толипов, Б.Р.Адилов, Ш.С.Шарипов, В.В.Краевский; таълим жараёни яхлитлиги муаммоси Ж.Ғ.Йўлдошев, Р.Ш.Ахлидинов, Ш.Курбанов, Э.Сейтхалилов, В.С.Ильин, И.Я.Лернер, А.М.Саранов, Н.К.Сергеев, М.Н.Скаткин; таълимнинг шахсни ривожлантирувчи вазифалари Ж.Ғ.Йўлдошев, Р.Ғ.Сафарова, М.Ғ.Махмудов, Е.В.Бондаревская, Н.В.Бочкина, З.И.Васильева, В.В.Горшкова; педагогик фаолиятнинг ўзига хос табиати М.Очилов, Ж.Ғ.Йўлдошев, Р.Х.Джурасев, В.А.Сластенин; шахс ҳодисаси, унинг ривожланиш мақсадлари ва манбалари Э.Ғозиев, В.Давлетшин, Б.Қодилов, К.Қодилов, Ю.М.Асадов, В.А.Петровский, В.И.Слободчиков; шахсга йўналтирилган таълим мазмуни ва технологияларининг ўзига хос хусусиятлари Р.Сафарова, Э.Сейтхалилов, Ф.Юзликеев, Э.Юзликеева, Б.Маъмуров, И.С.Якиманская, В.И.Данильчук, томонидан тадқиқ этилган.

Ўқувчиларнинг ривожланиши воқелик билан боғлиқ педагогик жараёндир. Бу воқелик ўқув вазияти сифатида намоён бўлиб, ўзида узвий жиҳатдан боғланган педагогик шарт-шароитларни мужассамлаштиради. Бу эса ўқувчиларни ривожлантирувчи механизм сифатида фаолият кўрсатади.

Ўқувчилар ўзларининг ҳиссий оламига асосланган ҳолда фаолият кўрсатади. Бундай фаолият усуллари сифатида ўқувчиларнинг сўзлар воситасида ҳисобот беришлари, мулоҳазалари, шахсий фикрлари ифодаси, ўз фикрларини бошқаларники билан қиёслашлари, ҳаракатларини онгли тарзда бажаришлари, масъулиятли қарорлар қабул қилишлари, ўз нуктаи назарларини баён қилишлари қабилар намоён бўлади. Мазкур усуллар ўқувчиларда ижодий фаолликнинг шаклланиши учун муҳим аҳамиятга эга. Ижодий фаоллик дастлаб ички диалог ёки таҳлилий фаолият сифатида намоён бўлади. Бундай фаолликнинг шаклланиши учун ўқув жараёнида янгидан-янги ахборотларни эгаллаш муҳим аҳамиятга эга.

Ўқувчиларнинг янги, кенг қўламли ахборотлар билан мулоқотга киришишлари ўзлари учун шахсий аҳамиятга эга бўлган ишнинг муҳимлигини англаб етишлари, уларнинг шахсий тажрибани ўзлаштиришларида ахлоқий-эстетик йўналишнинг устуворлигини таъминлайди. Ўқувчиларнинг тахлилий фаолиятларини ривожлантиришга хизмат қиладиган ўқув-тарбия жараёни уларда тадқиқотчилик, мулоқотга киришиш, диалог ўрнатиш, дидактик ўйинлар жараёнида фаоллик кўрсатиш кўникмаларини шакллантиради ва барқарорлаштиради. Таълим жараёнида ўқувчиларда ижодий фаолликни шакллантириш вазифаси муайян ўқув вазиятларини ташкиллаштиришни тақозо қилади. Бундай вазиятларда ўқувчилардан нафақат билимларни пухта ўзлаштириш, балки таянч ҳамда фанга оид компетенцияларни эгаллаш ҳам талаб қилинади. Ўқувчиларнинг ўз фикрларини тахлил қилишлари муайян ҳаракатларни қандай мақсадда бажаришни англашларига қўмаклашади.

Анъанавий педагогик фаолият ёрдамида ўқувчиларга тақдим этиладиган таълим мазмуни бир ёклама характерга эга бўлиб, уни барча ўқувчилар бирдай ўзлаштиришлари талаб этилар эди. Ўқувчиларда ижодий фаолликни шакллантиришга йўналтирилган ўқув вазиятларининг вужудга келтирилиши анъанавий таълимдан фарқли тарзда ўзида шундай механизмларни мужассамлаштирадики, бунинг натижасида уларда ўз эҳтиёжлари ва нуктаи назарларини ўзгартириш иштиёқи вужудга келади. Бунинг натижасида ўқувчиларнинг шахсий тажрибалари танлов, баҳолаш, қарорлар қабул қилиш, шахсий ҳиссиётларини тартибга солиш ҳисобига кенгаяди. Бу, ўз навбатида, таълим мазмунига ўқувчиларнинг ижодий фаоллигини шакллантиришга хизмат қиладиган билимларни сингдиришни тақозо этади. Бундай вазиятда ўқитувчининг фаолияти нафақат билимлар, тажрибаларни ўзлаштириш жараёнини лойиҳалаштириш, балки, билишга оид амалий вазифаларни ечиш, ижодий тажрибаларни кенгайтириш, шахсий вазифаларни бажариш усуллари ҳам лойиҳалаштиришдан иборат бўлиши лозим.

Ўқувчиларни ривожлантирувчи ўзига хос манбалар сифатида уларнинг кечинмалари, руҳий жараёнлари, ички диалоглари, фикрий ривожланишлари, тахлилий фаолиятларини

кенгайтиришга хизмат қиладиган савол-топшириклар, ўқув материаллари, ўқув вазиятлари, дидактик материалларни кўрсатиб ўтиш мумкин. Ўқувчиларни фикрий изланишга ундовчи билимлар ва ахборотлар таълим мазмунининг асосий қисмини ташкил этиши керак.

Бошланғич синф ўқувчиларида ижодий фаолликни шакллантиришнинг муҳим шarti таълим мазмунига сингдирилган билимлар билан ўқувчининг ижтимоий тажрибасини уйғунлаштиришдан иборат.

Бошланғич синф ўқитувчисининг ўқувчиларда ижодий фаолликни шакллантиришга йўналтирилган фаолияти компетенциявий ёндашув асосида амалга оширилиши лозим. Бунда ўқитувчи ўқув жараёнининг очиклигини таъминлаши, ўқувчиларнинг қайси билимларни қай тарзда ўзлаштираётганликларини мунтазам тахлил қилиши, уларнинг ўқув жараёнини яхлит ҳаётий ҳодиса сифатида тасаввур қилишларига эришиши керак. Ўқувчилар ўзлаштирилаётган билимларнинг ўз ҳаётлари ва истикболдаги фаолиятлари учун зарурлигини тушуниб етишлари, ўрганилаётган ўқув предмети уларга ўқув ҳамда бошқа ҳаётий вазифаларни муваффақиятли ечиш имконини беришини англашлари, ўқув топширикларини бажариш натижасида руҳий қониқиш ҳосил қилишлари лозим.

Ўқувчилар ўқув қийинчиликларини енгишга интилишлари, ўқитувчилар эса бу жараёнда уларни ҳар томонлама қўллаб-қувватлашлари ижодий фаолликнинг шаклланишида муҳим аҳмиятга эга. Бошланғич синф ўқувчиларида ўқув-билув фаолиятига нисбатан ижобий муносабатнинг шаклланиши уларни ижодий фаолликка ундашнинг муҳим омили ҳисобланади. Шу тарзда улар ташаббускорлик, ижодий фикрлаш тажрибасини эгаллайдилар. Бунинг учун ўқитувчилар ўқувчиларнинг фаолиятини дастурлаштириш кўникмасига эга бўлишлари лозим.

Юқорида кўрсатилган вазифаларни ечиш учун, биринчи навбатда, бошланғич синф ўқитувчилари инновацион фаолият тажрибасига эга бўлишлари керак. Бундай фаолият натижасида бошланғич таълим жараёни янгича характер касб этади. Унда амалга ошириладиган ўқув-билув жараёни эса ўқитувчилар билан ўқувчилар орасида ишчанликка асосланган мулоқотни йўлга қўйиш имкониятларини кенгайтиради.

Адабиётлар

1. Вазирлар Маҳкамасининг 2017 йил 6 апрелдаги “Умумий ўрта ва ўрта махсус, касб-хунар таълимининг давлат таълим стандартларини тасдиқлаш тўғрисида”ги 187-сон Қарори.
2. Бошланғич таълим концепцияси. / Р.Г.Сафарова бошқ. -Т.: РТМ. 2014 й. 22-б.
3. Педагогика: энциклопедия. III жилд / тузувчилар: жамоа. -Тошкент: “Ўзбекистон миллий энциклопедияси” Давлат илмий нашриёти, 2017. 322-б.

РЕЗЮМЕ

Ушбу мақолада бошланғич синф ўқувчиларида ижодий фаолликни шакллантириш билан боғлиқ педагогик вазифалар, мазкур жараённинг психологик, фалсафий асослари, шахс фаолиятининг ўзига хос жиҳатлари ёритиб берилган. Ўқувчиларда ижодий фаолликни шакллантириш мақсадида ташкил этиладиган ўқув-тарбия жараёнининг асосий йўналишлари, уни ташкил этишда ўқитувчи томонидан бажариладиган вазифалар, ушбу мақсадга йўналтирилган ўқув жараёнининг мазмуни, ўзига хос хусусиятлари очиб берилган.

РЕЗЮМЕ

В статье говорится о тех сторонах творческой деятельности учащихся начальных классов, которые связаны с психологическими и философскими факторами. Также раскрываются задачи, выполняемые учащимися в процессе учебно-воспитательной деятельности и содержание образовательного процесса, нацеленного на развитие в школьниках творческих, креативных способностей.

SUMMARY

The article is about those sides of creative activities of primary classes' pupils which are connected with psychological and philosophical factors. There are also revealed the tasks done by learners in the teaching and educational activity and the content of educational process aimed to the development of the creative inclinations in pupils.